

Література:

1. Рубель В. А. За що воював Тимур? Сходознавство. 2005. № 5. С. 30–34.
2. Бобур З. Бобурнома / пер. з староузб. С. Хасанов. Тошкент : Шарк, 2002. 464 с.
3. Яздий Ш. Зафрнома / пер. з староузб. А. Ахмедов. Тошкент : Шарк, 1997. 486 с.
4. Habibi A. H. A short history of Afghanistan. Kabul : Book Publishing Institution With Cooperation by the Historical Society of Afghanistan, 1967. 217 p.
5. Spuler B. Central Asia v. In the Mongol and Timurid Periods. Encyclopædia Iranica. 2012. No. 2. P. 172–176. URL: <http://www.iranicaonline.org/articles/central-asia-v> (date of access: 30.12.2012).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-464-4-8>

Ліхтей І. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри Античності, Середньовіччя та історії України
домодерної доби
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ НА ПОЧАТКУ 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

Євреї проживали в Угорському королівстві ще з часів Середньовіччя. Прибували вони також у північно-східні комітати Угорщини (землі історичного Закарпаття), які були заселені русинами (українцями). Сюди євреї переселялися переважно зі сходу та з півночі. Їх масовий приплив у цей регіон припадає на 70-ті роки XIX ст., що було зумовлено антиєврейськими погромами в Російській імперії. В результаті, багатші євреї емігрували в Америку, а бідніші рятувалися втечею в Галичину та Угорщину (на той час це була Австро-Угорська монархія). Переселяючись у північно-східні комітати, євреї оселялися поміж русинами, більшість яких перебувала за межею бідності.

У вересні 1919 р., відповідно до рішення Паризької мирної конференції, Закарпаття було офіційно приєднано до Чехословацької

республіки (ЧСР). Крім низки проблем соціально-економічного та політичного життя, чехословацькій владі на Підкарпатській Русі (таку назву Закарпаття отримало в новій державі) довелося вирішувати також національне та релігійне питання. У цьому контексті важливе значення мало врегулювання відносин із єврейською спільнотою, яка складала чималий відсоток серед населення регіону. Як засвідчив перепис населення, проведений 15 лютого 1921 р., на Підкарпатській Русі проживало 93 341 євреїв, що становило 15,4 % мешканців краю [9, s. 34, 65]. Переважна більшість із них були ортодоксальними, тобто правовірними, євреями.

Слід відзначити, що євреї на Підкарпатській Русі контролювали майже всю торгівлю. Їх культурно-релігійний рівень був нижчим, порівняно з євреями, що мешкали на чеських землях. У єврейському середовищі краю було чимало заможних осіб, водночас значний його відсоток становили бідняки. Деякі євреї дотримувалися проугорських позицій. Чисельність, політична, соціальна та національна орієнтація місцевих євреїв ускладнювали й без того досить напружену ситуацію на Підкарпатській Русі. Тож проблема підкарпатських євреїв була важливим чинником у процесі нормалізації життя країни [3, s. 22].

Провідним центром єврейства на Закарпатті було Мукачево. Важливу роль у житті єврейської спільноти цього міста відігравали хасиди. Вони групувалися навколо Хаїма Еліезера Шапіри (Шпіри) (1871–1937), який походив з Польщі, зі званої родини рабинів. У 1913 році він став рабином у Мукачеві. Невдовзі до Мукачева прибув із кількома десятками своїх послідовників-хасидів белзький рабин Іссахар Дов Роках (I) (1854–1926). Між двома рабинами виникали постійні чвари і велася боротьба за вплив на єврейську громаду. Ситуація загострювалася, тож адміністрація Підкарпатської Русі вирішила вислати Іссахара Дов Роках та інших белзьких євреїв за межі краю. В результаті, 21 березня 1922 р. Іссахар Дов Роках разом із 76-ома дорослими євреями, не рахуючи дітей, виїхав через Сваляву та Лавочне до Галичини [5, с. 92–95]. Проте мир у єврейській общині Мукачева так і не настав, позаяк у місті залишилося чимало Рокахових прихильників.

Виразником інтересів євреїв на Підкарпатській Русі була щоденна газета «Zsidó Néplap», яка видавалася в Ужгороді переважно угорською мовою. Окремі статті тут іноді друкувалися також у чеському перекладі. Крім того, досить часто невеликі замітки про становище єврейського населення краю публікували празькі періодичні видання, зокрема тижневик «Židovské zprávy» (Єврейські вісті). Це був друкований орган Єврейської Національної Ради, що знаходилася в Празі й репрезентувала політичні інтереси чехословацьких євреїв

сіоністського спрямування. Мета діяльності цієї організації – об'єднання євреїв, які проживали в Чехословаччині, для того, щоб вони змогли вибороти своє представництво в Національних Зборах (парламенті) країни.

Так, у 2-му числі газети «Židovské zprávy» за 1920 р. було оприлюднено тенденційне розпорядження тодішнього очільника Цивільного управління (головного владного органу Підкарпатської Русі) Яна Брейхи від 25 березня 1920 р., адресоване керівництву Березької жупи, такого змісту: «Довідався про те, що Ісидор Лебович, працевлаштований в окружному управлінні в Іршаві, єврей. Тому наказую негайно звільнити його з посади, оскільки я не потерплю, щоб на державній службі в Підкарпатській Русі працювали євреї, позаяк вони політично ненадійні й до них немає довіри». У своєму коментарі редакція газети наголосила, що проти цього кричущого порушення закону на території, де євреї становлять 10% (насправді їх було понад 15% – *І.Л.*) від усього населення, негайно вжито відповідні заходи. Однак для будь-якої розважливої людини є очевидним, зазначено далі, що необхідно більш рішуче протистояти офіційному антисемітизму. Адже єдиним обізнаним трибуном та єдиним компетентним захисником цих інтересів є, звичайно, єврейський депутат, обраний за єврейською програмою, бо він вважає своїм обов'язком захистити єврейські інтереси в подібній ситуації [2, с. 5].

В іншому числі тижневика «Židovské zprávy» надруковано коротку замітку про життя євреїв на Підкарпатській Русі, підготовлену на основі матеріалу, який люб'язно надав редактор часопису «Zsidó Néplap» д-р Бела Серені. З неї, серед іншого, довідуємося про те, що місцеві євреї послуговуються мовами ідиш, русинською, а в містах – угорською. Відтак повідомляється, що в Ужгороді функціонує кілька сіоністських спілок, а на теренах Підкарпатської Русі розпочато процес створення Єврейського народного союзу, який був би підпорядкований Єврейській Національній Раді в Празі. Завершується публікація інформацією про те, що в Сеймі, який повинен перебрати справу управління краєм, єврейська нацменшина також матиме своїх представників в особі трьох євреїв [10, с. 6]. Отже, редакції часописів «Zsidó Néplap» та «Židovské Zprávy» підтримували досить тісні контакти.

Восени 1920 р. президія Єврейської Національної Ради (голова – д-р Людвіг Зінгер, його заступник – Маркус Унгар, головний празький рабин – д-р Генріх Броді, який був родом з Ужгорода, та секретар – Авгело Голдштейн) прибули на Підкарпатську Русь, аби сприяти згуртуванню єврейського населення задля участі у виборах до місцевого Сейму. Як повідомляють «Židovské Zprávy», празьким

функціонерам вдалося подолати пастки угорських асимілянтів, зорганізувати євреїв у головних містах краю в коаліцію політичних партій та консолідувати навколо ідеї об'єднання найважливіші тамтешні групи – ортодоксів і хасидів [1, s. 5–6; 8, s. 7].

Крім тижневика «Židovské Zprávy», в Празі виходив ще один єврейський часопис – «Rozvoj» (Розвиток). Він був друкованим органом «Союзу чехів-євреїв». Обидва періодичні видання дуже боляче реагували на прояви негативного висвітлення життя євреїв Підкарпатської Русі в тогочасній чеській публіцистиці. До прикладу, чеський журналіст і письменник Войтех Лев (1882–1974) у статті, вміщеній у редагованому ним часописі «Večerník Práva Lidu», а відтак – і в брошурі «Brána na východ: (Karpatská Rus)» (Брама на схід: Карпатська Русь), констатував, що найбільш рафіновані вороги карпатських русинів – «горілка і єврей» (4, s. 37). Газети «Židovské Zprávy» та «Rozvoj» накинулись на В.Лева за таке висловлювання, звинувативши його в антисемітизмі [7, s. 7–8; 11, s. 5]. В газеті «Židovské Zprávy» було також оприлюднено обурливий лист головного рабина Праги д-ра Генріха Броді, з якого випливає, що публікації В. Лева з'явилися через упередженість у ставленні до євреїв [6, s. 7–8].

Отже, вже перші роки перебування Закарпаття в складі Чехословаччини засвідчили важливість вирішення єврейського питання з урахуванням як державних інтересів, так і регіональної специфіки.

Література:

1. Age. Židé v Podkarpatské Rusi. *Židovské Zprávy*. Roč. III, 1920. Čís. 25. S. 5–6.
2. Jak jsou Židé rovnoprávní. *Židovské Zprávy*. Roč. III, 1920. Čís. 2. S. 5.
3. Kahánek F. Židovská otázka v Československu. Praha: F.S. Frabša, 1922. 32 s.
4. Lev V. Brána na východ: (Karpatská Rus). Praha: Tiskový výbor československé sociálně demokratické strany dělnické, 1920. 55 s.
5. Ліхтей І. Єврейська ортодоксальна громада Мукачєва у 20-х роках ХХ століття: релігія, політика, освіта. Multietnicita periférie – destabilizačný faktor medzivojnového Československa?. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2022. S. 91–102.
6. Pálenka a Židé. *Židovské Zprávy*. Roč. III, 1920. Čís. 17. S. 7–8.
7. Potměšilosti českého tisku. *Židovské Zprávy*. Roč. III, 1920. Čís. 16. S. 7–8.
8. Presidium Národní Rady Židovské v Podkarpatské Rusi. *Židovské Zprávy*. Roč. III. 1920. Čís. 24. S. 7.
9. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. Díl (Československá statistika Sv.9.). Praha: Státní úřad statistický, 1924 v komisi knihkupectví Bursík & Kohout. 276 s.
10. Židé v Podkarpatské Rusi. *Židovské zprávy*. Roč. III. 1920. Čís. 7. S.6.
11. Židé v Podkarpatské Rusi. *Rozvoj*. List Svazu Čechů-židů. Praha, 28 srpna 1920. Čís. 13. S. 5.